

spoord door Cochran besloot Washington zijn kaarten te zetten op de Indonesische nationalistes. Nieuw is dit alles niet. Desondanks is het boeiend nog eens bevestigd te zien dat geopolitieke overwegingen inderdaad ten grondslag lagen aan de gewijzigde Amerikaanse stellingname. Uitgebreid wordt in het boek stilgestaan bij een memorandum dat de invloedrijke regeringsadviseur G. F. Kennan schreef op vrijwel dezelfde dag dat het Nederlandse kabinet instemde met de tweede politionele actie en dat min of meer als leidraad fungeerde voor het Amerikaanse regeringsbeleid, c.q. het regeringsstandpunt vertolkte. Nadat China in handen van Mao was gevallen, situeerde Kennan het belangrijkste bolwerk van de Koude Oorlog niet langer in Europa, maar in Azië. De situatie in Indonesië was dientengevolge doorslaggevend om de communistische opmars tegen te houden. Indonesië moest per se voor de westerse wereld behouden blijven en Nederland diende dus gedwongen te worden akkoord te gaan met een Indonesische staat inclusief de Republiek. Aan de hand van Kennans nota rekt het boek definitief af met de tot op de huidige dag hardnekkige misvatting dat de Amerikaanse opstelling anders zou zijn geweest indien de tweede politionele actie niet zou hebben plaatsgevonden. De auteurs tonen aan dat deze militaire operatie noch de oorzaak van de gewijzigde Amerikaanse opstelling was, noch de aanleiding van de omwenteling, maar alleen maar een argument extra vormde om Nederland tot inkeer te dwingen. Het vergemakkelijkte als het ware het Amerikaanse besluit op de Republiek te stemmen. Kortom de opmars naar Djokja had er geen beslissende invloed meer op. Het besluit Indonesië te steunen was voordien al genomen. Het is de verdienste van Gouda en Brocades Zaalberg dat zij het Amerikaanse omwentelingsproces zo inzichtelijk hebben gemaakt. Zij bevestigen nog eens dat de Amerikaanse opstelling in de Indonesische kwestie uitsluitend was ingegeven door het eigenbelang en dat Washington zich in essentie niets gelegen liet liggen aan de belangen van de twee strijdende partijen als deze niet strookten met de zijne. Al met al hebben zij een verhelderend overzichtswerk geschreven over de Amerikaanse geëngageerdheid met de voormalige Nederlandse kolonie tot 1949 en vormt het boek een belangrijke aanwinst op de bestaande literatuur.

Hans Meijer

N. G. B. Gouka, *De petitie-Soetardjo. Een Hollandse misser in Indië (1936-1938)* (Dissertatie Utrecht 2001; Amsterdam: Rozenberg publishers, 2001, 304 blz., ISBN 90 5170 549 2).

De petitie-Soetardjo heeft destijds meer opschudding verwekt in Nederland dan in het toenmalige Nederlands-Indië. Over de petitie is in de Indonesische literatuur dan ook weinig te vinden. Het bronnenmateriaal voor deze studie berust in eerste instantie op Nederlandse koloniale geschiedkundige werken, een biografie van de zoon van Soetardjo en commentaren uit de Indische en Indonesische pers uit die tijd. De studie beoogt de geschiedenis te analyseren van de petitie-Soetardjo, vanaf de indiening van het voorstel in 1936 tot de afwijzing in 1938. De petitie-Soetardjo is een van de belangrijkste pogingen van Indonesische zijde om, zoals de auteur stelt, Nederland er toe te brengen in gezamenlijk overleg te komen tot concrete en aan een tijdslimiet gebonden plannen voor de geleidelijke ontwikkeling van Indië tot een zelfstandige staat binnen het Koninkrijk der Nederlanden. Na een overzicht van de politieke en economische situatie in Indië gaat de auteur in op de persoon Soetardjo en zijn loopbaan tot 1931. Hierin komt Soetardjo naar voren als iemand die vooral het belang van de bevolking voor ogen stond, maar ook als iemand die zich zeer kritisch uitliet over de verhoudingen binnen het

inheems bestuur en tussen dit bestuur en het Europese bestuurskorps. Hij kwam daardoor meer dan eens in de problemen. In 1931 wordt Soetardjo in de Volksraad gekozen. Het was voor hem belangrijk dat hij gekozen werd en niet als lid werd benoemd van deze raad. De Volksraad was geen echt parlement en dit brak Soetardjo meerdere malen op. Hij zag zichzelf als de vertegenwoordiger van het volk, maar kon gezien de beperkte bevoegdheden van de raad hier geen nadere invulling aan geven. In zijn ogen was de Volksraad een soort klachtenbureau. De auteur bestrijdt dit want op tal van punten kwamen belangrijke verbeteringen tot stand voor het inheemse ambtenarenkorps, vooral op sociaal gebied. Bovendien was het juist Soetardjo zelf volgens de auteur die niet naliet klachten naar voren te brengen. Een dergelijke redenering gaat mijns inziens te weinig uit van het Indonesisch perspectief en doet onvoldoende recht aan het streven van Soetardjo naar verzelfstandiging van het inheemse bestuurskorps en uiteindelijk van Indonesië zelf.

Centrale vraag in deze studie is of het bij de afwijzing van de petitie destijds om een Hollandse misser in Indië ging of dat dit toch wat genuanceerder lag. Op zichzelf was de afwijzing van de petitie niet eens zo'n misser, maar het niet onderkennen door de Nederlandse regering en de Staten-Generaal van de diepere achtergrond van de petitie en daardoor het verzuim tot een redelijk alternatief te komen, is volgens de auteur een Hollandse misser in Nederland begaan ten opzichte van Indië. Met de diepere achtergronden doelt de auteur op de politieke connotaties van het voorstel van Soetardjo. Werden die in het geheel niet onderkend? Deze werden door meerdere adviseurs van de regering opgepakt en zelfs verder uitgewerkt. Zij drongen aan om bij afwijzing van de petitie tenminste het verzoek om een rijksconferentie te organiseren te honoreren. Dit advies is echter niet overgenomen. De verschillende interpretaties van artikel 1 van de grondwet maakten het mogelijk om er een juridisch steekspel van te maken en de blik af te wenden van de essentie van de petitie, te weten op termijn zelfstandigheid voor Indonesië. Niet zozeer de adviseurs, zo stelt de auteur terecht, als wel de verantwoordelijke politici Colijn en Welter en vooral de toenmalige gouverneur-generaal Tjarda van Starkenborch Stachouwer, die van mening was dat in Indië alles goed en ordelijk geregeld was en er dus geen aanleiding was om tot veranderingen over te gaan, hebben hun ogen gesloten voor het onafhankelijkheidsstreven van de Indonesische nationalisten.

Het is opmerkelijk dat de internationale politieke ontwikkelingen in de Filipijnen en Brits-Indië, waar de inheemse bevolking wel in het vooruitzicht werd gesteld van onafhankelijkheid op termijn, nauwelijks een rol hebben gespeeld in de Nederlandse discussies rond de petitie van Soetardjo. Het hoe en waarom blijft onduidelijk in deze studie. De auteur zelf gaat wel in op deze ontwikkelingen waar het de totstandkoming van de petitie betreft. Deze hebben, zo concludeert hij, niet als inspiratiebron gediend voor Soetardjo bij het schrijven van zijn petitie. Het was de Boedi Oetomo-ideologie die hem inspireerde met als inzet de verheffing van de bevolking op sociaal en economisch gebied. Een streven dat nauw aansloot bij de ethische politiek die de Nederlandse regering ten aanzien van Indië voorstond, maar naar mijn mening tevens laat zien dat Soetardjo meer een sociaal bewogen ambtenaar dan politicus was. Het betoog waarom de non-coöperatieven uiteindelijk aanboden samen te werken met het Nederlandse koloniale gezag, ook waar het de petitie van Soetardjo betreft, is niet overtuigend. De reden zou zijn dat zij, op basis van geruchten, vreesden dat delen van Indië overgedragen zouden kunnen worden aan landen zoals Duitsland en Japan en zo hun ideaal van een onafhankelijk Indonesië op de tocht zou komen te staan. Nergens wordt evenwel aangetoond dat dit mede bepalend zou zijn geweest voor de veranderende houding van de non-coöperatieven ten aanzien van de Nederlands-Indische regering. De genoemde Japanse oorlogsdreiging daarentegen heeft hier wel degelijk invloed op gehad.

De studie zou mijns inziens aan kracht hebben gewonnen als meer aandacht was besteed aan het Indonesische perspectief. Mede door het ontbreken van dit perspectief blijft de tragiek van de persoon Soetardjo in deze studie onderbelicht. Een Indonesiër, westers opgevoed, zoekend naar mogelijkheden om binnen de bestaande wet- en regelgeving, zelfstandigheid voor zijn eigen land en volk te verkrijgen, maar juridisch onvoldoende onderlegd was, met te weinig inzicht in de werking van het parlementaire stelsel om zijn voorstel ook in Nederland aanvaard te krijgen. Dat is jammer want de behandeling van het voorstel in de Volksraad, de officiële afdoening in de vorm van tal van adviezen en de afhandeling van het voorstel in de Staten-Generaal worden uitgebreid beschreven en geanalyseerd. De studie is rijk gedocumenteerd en biedt een goed overzicht van met name de Nederlandse visie op het streven naar zelfstandigheid voor Indië zoals verwoord in de petitie-Soetardjo.

Elly Touwen-Bouwsma

L. Hajema, *De glazenwassers van het bestuur. Lokale overheid, massamedia, burgers en communicatie. Groningen in landelijk perspectief 1945-2001* (Dissertatie Groningen 2001; Groninger historische reeks XXII; Assen: Van Gorcum, 2001, 438 blz., €27,-, ISBN 90 232 3761 7).

Hoe voltrok zich de groei van het aantal overheidsvoorlichters in de tweede helft van de twintigste eeuw? Waar hielden en houden zij zich mee bezig? Aan de hand van literatuuronderzoek en een groot aantal interviews heeft de historicus Hajema zich ten doel gesteld om deze vragen te beantwoorden. Hij wil in zijn proefschrift laten zien hoe de verhouding tussen overheid, massamedia en samenleving is veranderd. Hij doet dat tegen de achtergrond van de landelijke discussie over overheidsvoorlichting aan de ene kant en de bestuurspraktijk in de gemeente Groningen aan de andere kant. De auteur vermeldt met enige nadruk dat hij bij het schrijven over overheidsvoorlichting en bestuurspraktijk gebruik heeft gemaakt van zijn ervaring als voorlichter en communicatieadviseur bij de gemeente Groningen.

De opbouw van het boek is als volgt. Het eerste deel bevat een beschrijving en analyse van het denken over overheidsvoorlichting na de Tweede Wereldoorlog. Hierbij gaat het vooral om de discussie over de eis van objectiviteit bij de overheidsvoorlichting. Deze discussie is onder meer gevoerd aan de hand van de rapporten van de staatscommissies van Van Heuven Goedhart (1946) en van Biesheuvel (1970). De beide staatscommissies hadden gemeen dat zij de burgers wilden beschermen tegen de overheid. Er heeft in ons land steeds een grote beduchtigheid voor een propagandistische en gedragsbeïnvloedende overheid bestaan. Veel aandacht wijdt de auteur aan het onderscheid tussen rekkelijken en preciezen bij het hanteren van het uitgangspunt van objectiviteit in de overheidsvoorlichting. Hij signaleert voorts dat in eerste instantie communicatie als een mechanisch proces werd opgevat, maar dat men het in de loop van de tijd als een tweezijdig proces is gaan zien waarbij zowel de zender als de ontvanger van informatie zelfstandig een rol spelen.

Een belangrijke stelling in dit deel is dat in de eerste decennia na 1945 bestuurders, politieke partijen en media mede door persoonlijke relaties nauw met elkaar verbonden waren en dat er daarom geen behoefte was aan voorlichters. Later werden de banden losser of verdwenen deze geheel. Daardoor ging er wel behoefte ontstaan aan de voorlichtingsfunctie.

Vervolgens wordt in het tweede deel van het boek het denken over overheidsvoorlichting getoetst aan de praktijk van het lokale bestuur. Hierbij staan de politiek-bestuurlijke processen